

Inventáře a katalogy Zemského archivu v Opavě

Číslo listu NAD : 192

Číslo pomůcky : 1653

Velkostatek Kyjovice

1623 - 1949

I n v e n t á ř

Zpracoval : Mgr. Zdeněk Kravar

O p a v a 2009

OBSAH

Úvod	3 – 9
Seznam použité literatury a pramenů	9
A. Archiv majitelů velkostatku	
I. Listiny	10 – 11
II. Úřední knihy	11
III. Písemnosti majitelů velkostatku	12 – 15
B. Archiv velkostatku	
I. Listiny	16 – 17
II. Úřední knihy	18 – 23
III. Spisy	
1. Registraturní pomůcky	23
2. Aktový materiál	
a. Správa velkostatku jako celku	23 – 27
b. Přenesená politická správa	27 – 30
c. Přenesená soudní správa	30 – 32
d. Přenesená finanční a hospodářská správa	32 – 33
IV. Účetní materiál	
1. Účetní knihy	33 – 37
2. Účetní spisy	37 – 39
V. Mapy a plány	
1. Mapy	39 – 44
2. Plány	44 – 51
Přílohy	52 – 57
Rejstřík osob	58 – 61
Rejstřík míst	62 – 63
Rejstřík věcný	64 – 67

ÚVOD

I. VÝVOJ PŮVODCE ARCHIVNÍHO FONDU

Velkostatek Kyjovice byl v době svého zániku v roce 1945 tvořen vesnicemi Kyjovice, Pustá Polom a Těškovice a tento stav se neměnil po většinu dobu existence panství. Od středověku patřily tyto vesnice do majetku premonstrátského kláštera Hradisko u Olomouc, přičemž byly často zastavovány zejména příslušníkům domácích šlechtických rodů. Na konci 17. století došlo k definitivnímu sloučení všech tří vesnic pod jednu vrchnost, když ke Kyjovicím a Těškovicím byla přikoupena Pustá Polom, jejíž historie se předchozí dvě staletí odvíjela samostatně.

Časová osa

1430 – 1461 - vrchní právo v Kyjovicích a Těškovících vykonával Václav Felkl z Čochendorfu a z Přívozu, po něm Alexandr Felkl

1439 – zmínka o Těškovících u Kyjovic

1441 – majitelem Pusté Polomi Jan z Raduně

1496 – intabulováno Alexandrovu bratru Mikuláši Felklovi z Čochendorfu

1498 – vrchní právo pro vesnice Kyjovice, Těškovice, pusté vsi Výškovice a Žebrákov (1606 znovu a definitivně jako pustá ves) pro Jana a Václava Bílovske z Fulštejna na Bílovci

1526 – hradištský opat Jan Keil prodal klášterní zboží Oldřišov, Služovice, Kamenec, Podvihov, Budišovice, Hlubočec, Kyjovice, Těškovice a Pustou Polom Kryštofu Tvorkovskému z Kravař

1537 – Kyjovice a Těškovice intabulovány Kryštofu Tvorkovskému jako alod

1538 – týž prodává obě vsi k panství Bílovec, které roku 1543 drží Bílovští z Fulštejna a 1549 Oderští z Liděřova a po nich Pražmové z Bílkova

1541 – Kryštof Tvorkovský prodává Pustou Polom Oldřichu Tvorkovskému z Kravař (+1542), po němž ves dědí synové Jiří a Mikuláš

1550 – obnovena zpustlá ves Pustá Polom, nyní pod názvem Nová Polom

1565 – Mikuláš Tvorkovský prodává Novou Polom Janu Kravařskému ze Šlevic

1568 – Kyjovice a Těškovice dědí Jan ml. Pražma z Bílkova

1570 – Pustá Polom opět v držení Mikuláše Tvorkovského (+1599)

1586 – koupil Pustou Polom Albrecht Donát z Velké Polomi

1589 – koupil Pustou Polom Karel Herbort z Fulštejna (+1592), jeho vdova Magdalena Bruntálská se podruhé provdala za Jana Konstantina Tvorkovského z Kravař (+1613), jejich syn Bernard Leopold zdědil mj. i Pustou Polom

před 1602 – Kyjovice a Těškovice dědí Beneš ml. Pražma z Bílkova na Kyjovicích, Slatině a Lešné (+1629), syn Jana mladšího, za účast na stavovském povstání mu bylo panství v hodnotě 8034 tol. roku 1627 zkonfiskováno

1607 – připomínáno v pramenech fojtství v Kyjovicích i v Těškovících

1634 – majitelkou Kyjovic a Těškovic vdova po Benešovi ml. Pražmovi Ludmila (+1645), podruhé provdána za Martina Půhončího z Předmostí

1645 – Kyjovice a Těškovice dědí neteř předchozí majitelky Anna Maria Piklarka z Grodic, provdána Brandstätter (+1656)

1656 – dědí Kyjovice a Těškovice synovec předchozí majitelky Karl Frydrich z Kalkreutu a Dulska na Pustých Jakarticích a dílu Malých Hoštic

1661 – Bernard Leopold Pražma z Bílkova prodává Pustou Polom za 4000 tol. Albrechtu Eusebiovi z Vrbna (zřejmě majitel do 1675)

1661 – držitelem Kyjovic a snad i Těškovic Jan st. Skrbenský z Hříšče

1663 – zástavním majitelem týchž vsí Václav Zikmund Sedlnický z Choltic, držitel panství Bílovec
1666 – zástavním majitelem obou vsí Kryštof Bernard Skrbenský z Hříště, držitel panství Hošťálkovy
1669 – majitelem opět Kalkreut z Dulška, zcela zadlužené
1676 – stavovská sekvestrace Kyjovic a Těškovic
1679 – obě vsi získává Karel Max z Kalkreutu a Dulška (+1715), syn Karla Frydricha, intabulováno 1710
1680 – majitelem Pusté Polomi Ferdinand sv. p. Bock
1692 – Johana Terezie Donátová z Velké Polomi prodává Pustou Polom Kalkreutovi z Dulška ke Kyjovicím
1710 – zástavním majitelem Těškovic Jiří Adam Gašínský z Gašína
1717 – panství Kyjovice (Kyjovice, Těškovice, Pustá Polom) intabulováno synům Karla Maxe Kalkreuta z Dulška: Karlu, Františkovi a Antonínovi. Antonín (+1774) byl sezdán s Františkou Sakovou z Bohuňovic
1775 – panství jako dědictví připsáno synovi Antonínu Guidovi Kalkreutovi z Dulška (+1802), jenž měl za manželku Janu z Minkwitz, s níž měl 3 dcery, z nichž panství připadlo Terezii (+1805), podruhé provdané za Arnošta Augustina hraběte Falkenhayna
1807 – dědictví připadlo dětem Terezie z 1. manželství: Rudolfovi, Karlovi, Johaně a Františce, provdané Sobkové z Kornic, která sama drží panství do roku 1828, kdy je prodává nevlastnímu otci
1841 – po smrti Arnošta Augustina hraběte Falkenhayn dědí panství jeho syn Teodor hrabě Falkenhayn (+1883)
1883 – po smrti otce dědí panství Kyjovice dcera Berta, provdána za Friedricha Stolberg-Stolberga
1906 – majitelem jeho syn Friedrich Stolberg
1926 – v rámci pozemkové reformy získává 221 drobných nabyvatelů 133 ha půdy z celkové výměry velkostatku 1836 ha, propuštěny zbytkové statky Nový Dvůr, Pustá Polom, pila a mlýn v Kyjovicích, lihovar v Pusté Polomi
1945 – velkostatek Kyjovice zkonfiskován

II. VÝVOJ A DĚJINY ARCHIVNÍHO FONDU

Původní archiv velkostatku Kyjovice byl až do roku 1947 uložen na zámku v Kyjovicích, a to včetně rodinného archivu majitelů panství. Během následujících deseti let byl často přemísťován, což se pochopitelně podepsalo na jeho stavu, který se také v důsledku neodborného uložení trvale zhoršoval. Po převzetí tehdejší Státním zemědělským archivem byly písemnosti uloženy nejprve do archivu při správě lesů v Bruntále. V letech 1950 – 1951 byl kyjovický archiv převezen do tehdejšího Krajského archivu se sídlem v Opavě do budovy bývalé zemské sněmovny. O rok později byly archiválie předány opavskému zemědělsko – lesnickému archivu, který sídlil v nedaleké budově zrušeného minoritského kláštera (v době války sídlo opavského říšského archivu). Jako jeho součást přešly ve druhé polovině 50. let 20. století mezi fondy zemědělsko-lesnického oddělení Státního archivu v Opavě. V roce 1995 byly již uspořádané archiválie přesunuty v rámci vystěhování a navracení budovy minoritského kláštera zpět církvi do opavské centrály Zemského archivu v Opavě, kde jsou uloženy dodnes.

Při přebírání v roce 1947 byl písemný materiál fondu v naprostém rozsahu a tak zůstal i během následujících let. První přírůstky z Krajského archivu v Opavě jsou ve fondu

evidovány k roku 1952, a to v rámci blíže neurčeného většího souboru archiválií soudní provenience. V roce 1954 byly k fondu dořazeny jednotliviny z lesního závodu v Karviné. V roce 1956 přibyl ve fondu materiál ze Slezské studijní knihovny v Opavě (č. 4/1956 z 16.2.1956) a v roce 1957 také z pobočky Státního archivu v Opavě ve Frýdku-Místku. Při pořádání archivů velkostatků Státního archivu v Opavě v letech 1958 a 1959 byly k fondu Velkostatku Kyjovice dořazeny archiválie, jež byly předtím nesprávně zařazeny u jiných fondů. V roce 1959 byl z Archivu města Ostravy předán konvolut s písemnostmi z 18. – 19. st. (č. 28/1959). Před uspořádáním v roce 1960 byl do registratury zmanipulován aktový materiál patrimoniální justiční správy před rokem 1850, který převzal v době 2. světové války bývalý Říšský archiv v Opavě od opavského zemského soudu.

V březnu a dubnu 1960 byl fond, jenž vznikl postupným scelováním během 50. let, archivně zpracován a vyhotovena k němu archivní pomůcka (inventář). Fond měl následující strukturu:

Listiny

Úřední knihy

Pomocné knihy

Aktový materiál

- a. Majitelský (rodinný) archiv
- b. Písemnosti vzniklé z politické činnosti hraběte Bedřicha Stolberga
- c. Spisový materiál správy velkostatku

Účetní knihy

Ostatní účetní materiál

Mapy a plány

Vlastní agenda vrchnostenské správy velkostatku Kyjovice, jež tvořila nejrozsáhlejší část fondu, byla na rozdíl od ostatního materiálu uspořádána podle původního registraturního klíče, pravděpodobně z počátku 19. století. Již při seřazování písemností podle signatur ovšem byl zjištěn fakt, že k důslednému přemanipulování bylo přikročeno až na začátku 40. let 19. století. Tento stav komplikovala situace, kdy byly některé spisy označeny více signaturami, zatímco jiné nesignovány vůbec. Rekonstruovaný registraturní plán proto vykazoval časté opakování věcných skupin na jedné a kumulování nesourodých témat na straně druhé. Žádný přehled registraturního plánu ve fondu dochován není, proto mohla rekonstrukce agendy vrchnostenské správy do značné míry postihnout pouze období 19. století. Takto vzniklá inventární čísla s tématicky blízkým materiálem z období od 18. do 20. století v sobě zahrnovala často v podstatě nesourodý materiál. Částečně rekonstruovaný registraturní plán vypadal následovně:

Archiv velkostatku Kyjovice – původní registratura

1. katastrální záležitosti
2. velkostatku jako celek
3. kupy, směny, prodeje realit mezi poddanými
4. vystěhovalectví
5. lesní pých
6. obecní zřízení, rozpočty obcí
7. zločiny a přečiny
8. podání nadřízeným úřadům
9. kontribuce

10. exekuce a dražby
11. přistěhovalectví
12. pronájmy pivovaru, palírny
13. daně
14. dlužní daň
15. intervence cizích vrchností za propuštění poddaných
16. dědická daň
17. pozemkové záležitosti
18. invalidé
19. hasiči
20. potravní daň
21. kolkovné
22. deputáty, platy zaměstnanců velkostatku
23. politické záležitosti
24. cirkuláře a patenty; spory o robotu
25. průmysl, mincovnictví
26. moravské legie, sbor polních myslivců, domobrana
27. propouštění z vojny, vojáci
28. mlýny, vodní právo
29. hostince, výčepy
30. kapitál, fundace, patronát
31. židé; zločiny a přečiny
32. nemoci, epidemie
33. školy a učitelé
34. nadace a fundace
35. spory a narovnání
36. stavby silnic
37. hraniční záležitosti a spory
38. stížnosti poddaných vrchnosti
39. militária, polní pých
40. živelní pohromy
41. konkurzy a vyrovnání
42. sirotčí a poručenské záležitosti
43. pozůstalostní spisy
44. povolení k sňatkům
45. popisy a odhady panství jako celku
46. výkazy sklizně obilí
47. policejní záležitosti a přestupky
48. trestní záležitosti
49. pasy, postrky, tuláctví
50. řemesla a cechy
51. odvody
52. zdravotnictví, nemoci dobytka
53. tabák
54. chudinská a sociální péče
55. daň z výdělku; předání spisů fin. úřadům
56. stavební záležitosti velkostatku
57. stavby silnic
58. tisky
59. taxy a poplatky

60. příprave pro vojsko
61. odvádění obilí
62. meteorologie
63. urbaniální záležitosti, výtahy z urbářů
64. personální záležitosti zaměstnanců velkostatku
65. povolení k vandru, vystěhovalectví
66. korespondence s úřady a cechy
67. mýcení lesa

Po uspořádání fondu a vyhotovení archivní pomůcky byly od roku 1960 evidovány další přírůstky. Z Lesoprojektu Frýdek byly delimitovány přírůstky 27.6.1960 (1 mapa z 19. st., č. 68/1960) a 13.3.1962 (4 mapy z roku 1913, č. 32/1962). Dne 17. prosince téhož roku byla z Lesního závodu Bílovec převzata 1 úřední kniha z roku 1930 (č. 61/1962). Další přírůstky byly do fondu zařazeny v roce 1967 (dne 5.4. č. 27/1967 a dne 1.6. č. 43/1967). Poslední přírůstek zaznamenal fond v roce 2006, kdy byl ze Státního oblastního archivu v Zámrsku delimitován konvolut písemností týkající se opavského gymnaziálního muzea a hraběte Stolberga jako jeho jednatel a aktový materiál z činnosti Německé křesťansko sociální strany, jakož i podklady pro stavbu koupelny na zámku v Kyjovicích, vše z 20. století (dne 8.11.2006, č. 99/2006).

III. ARCHIVNÍ CHARAKTERISTIKA ARCHIVNÍHO FONDU

Uspořádání archiválií bylo od počátku poznamenáno faktem, že nešlo pouze o archiv velkostatku, ale fond byl tvořen také poměrně početným materiálem z politické činnosti Friedricha Stolberga jako senátora, činovníka a později předsedy německé křesťansko – sociální strany v Československu. Dvě úřední knihy německé křesťansko sociální strany zůstaly pohromadě s aktovým materiálem stejné povahy. Listiny majitelů panství Kyjovice tvořily početně malou skupiny a byly k nim proto přiřazeny i ověřené genealogické vývody na pergamenech. Rodinný archiv byl uspořádán věcně podle jednotlivých držitelů, a to včetně s rodů spřízněných s majiteli Kyjovic, zejména Bolesta–Koziebrodských.

Nejen narůstající počet přírůstků ve fondu, ale také stav zpracovanosti archiválií byly důvodem reinventarizace fondu Velkostatek Kyjovice, která byla provedena v první polovině roku 2009. Došlo k zásadnímu zásahu do struktury písemností, když byly vyčleněny jako samostatný fond archiválie německé křesťansko – sociální strany a vše z politické činnosti Friedricha Stolberga, jakož i malé množství materiálu osobní povahy (blahopřání k jeho životním jubileím). Takto vzniklý archivní fond „Stolberg Friedrich“ (číslo listu NAD 2840) byl rovněž uspořádán a vyhotovena k němu pomůcka. Tento fond má rozsah 1,40 bm (11 kartonů archivního materiálu a 2 úřední knihy a 1 fotografie).

Podle původního uspořádání fondu materiál nebyl rozdělován na období před rokem a po roce 1850 ani v rámci jednotlivých inventárních čísel. Po detailnějším rozdělení archiválií, jež byly spojeny často pouze z důvodu tématické blízkosti, byly vytvořeny umělé nové skupiny fondu, v rámci nichž byl materiál seřazen především podle věcného a chronologického hlediska. Zásadní změna byla provedena v rozdělení fondu na dva základní oddíly, a to na archiv majitelů panství a na vlastních archiv velkostatku. Nové organizační schéma fondu má tuto strukturu:

A. Archiv majitelů velkostatku

- I. Listiny
- II. Úřední knihy
- III. Písemnosti majitelů velkostatku

B. Archiv velkostatku

- I. Listiny
- II. Úřední knihy
- III. Spisy
 1. Registrurní pomůcky
 2. Aktový materiál
 - a. Správa velkostatku jako celku
 - b. Přenesená politická správa
 - c. Přenesená soudní správa
 - d. Přenesená finanční a hospodářská správa
- IV. Účetní materiál
 1. Účetní knihy
 2. Ostatní účetní materiál
- V. Mapy a plány
 1. Mapy
 2. Plány

Mezi úřední knihy byly v novém inventáři zahrnuty i pozemkové knihy velkostatku, jež původní inventář z roku 1960 vůbec neevidoval. Další přírůstky ve fondu jsou identifikovatelné absencí signatury a odkazu na původní inventární číslo. Tyto údaje obsahuje souhrnně nová signatura.

Listiny byly rozděleny podle svého charakteru a vyřazeny z nich chybně zařazené písemnosti (vývody, diplomy). Majitelský archiv byl uspořádán podle časové následnosti rodin, v jejichž držení se kyjovické panství nacházelo, a to s případnými materiály z doby před jejich příchodem do Kyjovic. Tato část fondu obsahuje také doklady z širšího příbuzenstva. Z účetních knih a z přírůstků byl majitelský archiv rovněž doplněn o jednotliviny.

Archiv velkostatku má obvyklé řazení listin, úředních knih, aktového materiálu, účetního materiálu a map a plánů. Aktový materiál je rozdělen na čtyři věcné skupiny, které byly vytvořeny uměle s ohledem na rozsah dochovaných písemností a logickou vazbu v rámci těchto podskupin. Mapy a plány byly rozděleny na dvě podkapitoly a seřazeny podle časové následnosti.

Fond zahrnuje 8,90 bm archiválií, 414 inventárních a 250 evidenčních a jednotek, které tvoří 13 listin, 142 úředních knih (z toho 97 účetních knih), 4 podací protokoly, 4 indexy, 44 map a plánů (19 map a 25 plánů) a 43 kartonů aktového materiálu. Jazykem písemností je němčina a v čeština, ojediněle latina, polština a španělština. Fyzický stav písemností je s ohledem na jejich osudy dobrý, pouze v několika případech je papír zteřelý. Následkem nevhodné, zřejmě sběratelské činnosti jsou některé písemnosti poškozeny a znehodnoceny tak, že byly v neznámé době odštířeny horní části obsahující kolky či záhlaví úředních dokumentů.

Listiny byly v roce 2009 nově restaurovány a uloženy do speciálních lepenkových krabic. Vnitřní skartace nebyla provedena.

IV. STRUČNÝ ROZBOR OBSAHU ARCHIVNÍHO FONDU

Fond Velkostatek Kyjovice představuje pro dějiny obcí Kyjovice, Těškovice a Pustá Polom zásadní pramennou základnu pro období od konce 17. do počátku 20. století. Nejvíce materiálu se dochovalo z doby od poslední třetiny 18. století do poloviny století následujícího. V rovině šlechtických držitelů panství jsou nejpočetněji zastoupeni Falkenhaynové a Stolbergové. Mezi nejzajímavější z této skupiny patří především materiál genealogické povahy. Z veřejné a politické činnosti jsou zde některé doklady k aktivitám Falkenhaynů, zatímco činnost Friedricha Stolberga dokresluje podrobně materiál, jenž byl vyčleněn v samostatný osobní fond jeho majitele.

Vrchnostenská správa pokrývá dochovanými písemnostmi veškeré obvyklé sféry tehdejšího života. Kromě agendy k církevním, školským, případně vojenským záležitostem je ve fondu také poměrně početná agenda týkající se vystěhovalectví z panství do ciziny. Každodennost poddanského života dokresluje agenda trestní povahy, soudní agenda (zejména pozůstalostní spisy, jmenný soupis viz příloha č. 2) či písemnosti o průběhu epidemií či živelných pohrom v lokalitě. Speciální skupinu tvoří politické materiály, například situační zprávy o reakci na měnovou reformu v roce 1811, případně akta související se změnami v letech 1848-1850. Z hospodářské oblasti zasluhují pozornost doklady k mlýnům na panství, dále agenda živností, cechů a řemesel. Prameny rovněž vypovídají o souhrnné hospodářské situaci na panství (lesní elaboráty), a to již od doby třicetileté války (urbáře, odhadní inventáře).

Nejstarší hospodářské mapy podávají obraz o kyjovickém panství v 70. letech 18. století, další dochované pak zachycují až stav ke konci století následujícího. Z počátku 20. století pocházejí stavební plány související s úpravami kyjovického zámku, a to včetně technických plánů strojního vybavení. Podobný materiál je dochován i k palírně v Pusté Polomi.

V. ZÁZNAM O USPOŘÁDÁNÍ ARCHIVNÍHO FONDU

Fond uspořádal, inventář s osobním, místním a věcným rejstříkem sestavil a úvodem opatřil Mgr. Zdeněk Kravar v Zemském archivu v Opavě v únoru až listopadu 2009.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY:

Hosák, Ladislav. Historický místopis země Moravskoslezské. Praha 1938.

SEZNAM PRAMENŮ:

Zemský archiv v Opavě, osobní fond Stolberg Friedrich.

Název fondu: **Velkostatek Kyjovice**

Značka fondu: VS Kyjovice

Časový rozsah: 1623 – 1949

Počet inventárních jednotek: 414

Počet evidenčních jednotek: 250 (43 kartony, 13 listin, 142 úředních knih, 4 podací protokoly, 4 indexy a 44 map a plánů)

Rozsah archiválií: 8, 90 bm

Místo uložení: Opava, Sněmovní 1

Stav ke dni: 31.12. 2009

Fond uspořádal a inventář sestavil: Mgr. Zdeněk Kravar

Inventář napsal: Mgr. Zdeněk Kravar

Počet stran : 68

Inventář schválil : PhDr. Karel Müller (ZA 1744 / 2009)